

עובדים שעות ממושכות

workaholic הוא מי שמכור לעבודתו¹ ומקדיש לה את מרבית זמנו ומרצו, אף שאין לו צורך כלכלי בכך². הוא שבו באשליה שהדרך להתמודד עם אתגרי החיים והעבודה היא באמצעות עבודה קשה. התופעה נחקרה רבות בהקשרים פסיכולוגיים וסוציולוגיים, אולם כמעט לא זכתה להתייחסות של כלכלנים – בין השאר בגלל קושי להבחין בין העדפה גבוהה לעבודה (ונמוכה לפנאי) לבין התמכרות לעבודה (workaholism).

ההתמכרות לעבודה התרחבה בעשורים האחרונים בעטיים של מספר תהליכים. התגברות האינדיווידואליזם – המלווה בין השאר בהישגיות, בחתירה לפיתוח קריירה ובחומרנות – הובילו לעיתים לירידה בהקצאת זמן לפנאי, ובכללה לבני המשפחה. בד בבד התרחשו שינויים מבניים כבדי משקל, ובהם עליית שיעור החברות, ובכללן חברות רב-לאומיות, הפועלות בסביבה גלובלית תחרותית וסביב השעון, במיוחד בענפי הטכנולוגיה העילית, וגידול משקלם של ענפי השירותים, שבחלקם עובדים שעות ממושכות; ירידה ברמת ההתאגדות, הפוגעת בכוח המיקוח של העובדים מול המעסיקים בפרט ביחס להיקף שעות העבודה³; שיפורים טכנולוגיים והסדרים מוסדיים המקלים על עבודות משק הבית ועל גידול הילדים; התרחבות אי-השוויון בהתפלגות ההכנסות, אשר מעלה את התועלת מעבודה מאומצת, המגדילה את הסיכוי להשיג משרות מתגמלות.

יתר על כן, מעבידים מעודדים את ההתמכרות לעבודה על ידי טשטוש הגבולות בין העבודה לשעות הפנאי: העמדת אמצעי תקשורת מודרניים (טלפון נייד, מחשב נישא, חיבור לאינטרנט ועוד) ורכב לרשות העובדים – אמצעים המאפשרים להם לעבוד מהבית ולהגיע בנוחות לעבודה בכל שעות היממה. המעבידים גם "מביאים את הבית לעבודה" (חדר כושר, מעונות לילדים וכדומה) ומארגנים פעילויות חברתיות להגברת תחושת הביתיות של העובדים. כמו כן שכיח הפיקוח הצמוד והניטור אחר העובדים (למשל מעקב אחר השימוש במחשב; איכון מיקום רכב החברה והטלפון הסלולרי, שימוש בכרטיסים חכמים)⁴. כל אלו מקנים למעביד מידע על דפוסי העבודה של כל אחד ואחד מעובדיו. לבסוף, המעבידים יוצרים סביבת עבודה שבה המכור לעבודתו זוכה לעידוד ולקידום, בעוד שעובדים אחרים עלולים להיתקל בכתף קרה.

להתמכרות לעבודה השלכות נרחבות על העובד ועל המשק. התופעה עלולה להגביר את המתח והחרדה של העובדים, לפגוע בבריאותם (תשישות, לחץ דם גבוה ועוד) ובמקרים חריגים אף להוביל למוות (ביפן התופעה מכונה karoshi)⁵. היא עלולה לפגוע גם בקשרים החברתיים בכלל והמשפחתיים בפרט, עד כדי גירושם. ההתמכרות לעבודה גם דוחפת עובדים אחרים במקום

¹ המונח workaholic (aholic – סיומת המציינת התמכרות) הוא בעקבות

W. Oates (1971). *Confessions of a Workaholic*, World Press, N.Y.

² חשוב להדגיש כי כללים מקובלים אצל מעסיקים ודרישות התפקיד, המחייבים שעות עבודה ממושכות, לא בהכרח מוציאים את העובדים כך מגדר המכורים לעבודה, מפני שהעובדים יכולים – בדרך כלל, לפחות בטווח הארוך – לבחור מקומות עבודה או תפקידים פחות תובעניים. יתר על כן, אותם מכורים היו יכולים ברוב המקרים שלא לאחוז מלכתחילה במשרות המחייבות שעות עבודה ממושכות.

³ כך, למשל, נמצא קשר שלילי בין רמת הכיסוי של האיגודים המקצועיים באירופה לבין מספר שעות העבודה. ראו: A. Alesina, E. Glaeser and B. Sacerdote (2005). *Work and Leisure in the U.S. and Europe: Why so Different?* NBER Working Paper 11278.

האיגודים המקצועיים מעוניינים במספר גדול של חברים, ולכן מעדיפים צמצום של מספר שעות העבודה למועסק על פני פיטורים. במקרים רבים צמצום מספר שעות העבודה הוא דרך לעקוף התנגדויות להעלאת שכר.

⁴ להרחבה ראו: ו' פטר-אלון ואחרים (2008). "הסקר הרב-שנתי של המרכז לחקר ארגונים וניהול המשאב האנושי – אוניברסיטת חיפה", משאבי אנוש, ירחון 242, עמ' 38-44.

⁵ לחץ מאפיין אנשים המועסקים שעות ארוכות וכן בעלי הכנסות גבוהות. לפירוט ראו:

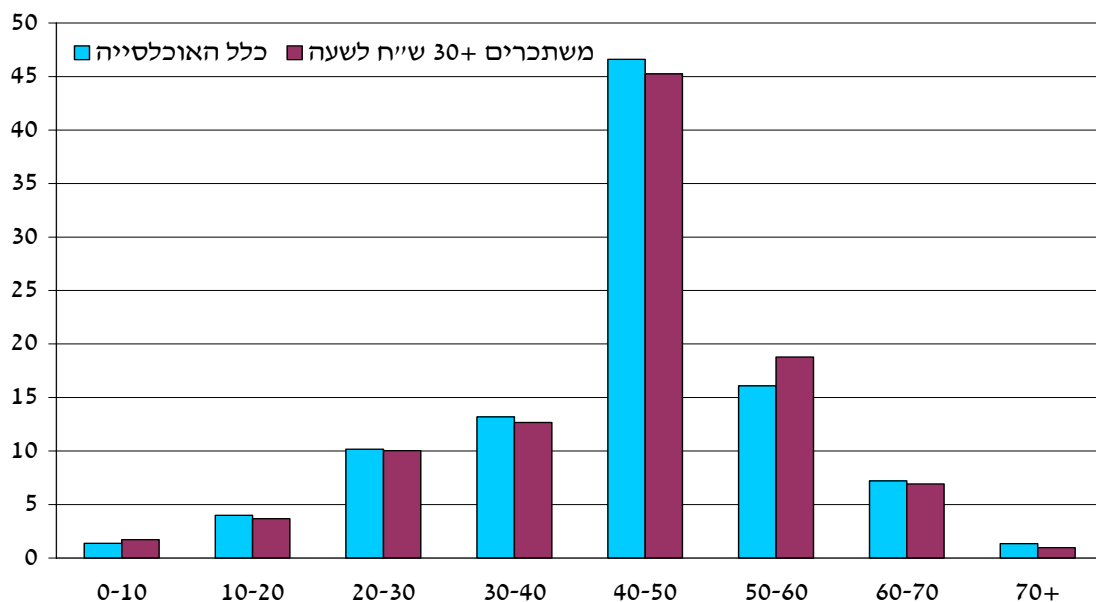
D.S. Hamermesh and J. Lee (2007). "Stressed Out on Four Continents: Time Crunch or Yuppie Kvetch?", *The Review of Economics and Statistics*, 89(2), 374-383.

העבודה של המכור להגביר את היקף עבודתם. בשל ההשפעות החיצוניות השליליות הללו, והייצוג הניכר של בעלי הכנסות גבוהות בקרב המכורים לעבודה, יש הממליצים להעלות את מידת הפרוגרסיביות של המיסוי הישיר⁶. בהסתכלות משקית עלויות העבודה אמנם מצטמצמות, אך התעסוקה של אחרים עלולה להיפגע, ובטווח הארוך, עם השחיקה המתמשכת במקום העבודה, גם הפריץ לשעת עבודה ייצא נפסד, כך שעלות העבודה ליחידת תפוקה אולי דווקא תאמיר.

בשל הקושי לזהות את המכורים לעבודה, נדון בשכירים (מכוח העבודה האזרחי) המועסקים לפחות 60 שעות בשבוע⁷, ששכרם לשעת עבודה עולה על 30 ש"ח⁸; אלו יוגדרו כ-"מועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה" (חלקם – לא דווקא מתוך התמכרות לעבודה). לא נכללו בהגדרה עובדים המועסקים שעות ממושכות ומשתכרים פחות מ-30 ש"ח לשעת עבודה, משום שאלה, במקרים רבים, נאלצים לעשות זאת כדי להתפרנס. ההתמקדות היא בשכירים בגילי העבודה העיקריים (25-54), וקבוצות ההשוואה הן כלל השכירים וכלל המשתכרים מעל 30 ש"ח לשעת עבודה.

איור ב'-1

התפלגות שעות העבודה השבועיות של שכירים בני 25-54 בשנת 2006 (אחוזים)



המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הכנסות 2006; עיבודי בנק ישראל.

שיעור המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה באוכלוסייה הנחקרת עמד בשנת 2006 על 4.9 אחוזים (בקרוב יהודים 5.4 אחוזים)⁹, והם היוו 7.9 אחוזים מכלל המשתכרים מעל 30 ש"ח

⁶ D.S. Hamermesh and J.B. Slemrod (2008). "The Economic of Workaholism: We Should Not Have Worked on This Paper", *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 8(1).

יש לשים לב שבעוד המסים הגבוהים המוטלים על מוצרים ממכרים ומזיקים (כסיגריות ואלכוהול) הם רגרסיביים, כאן הם פרוגרסיביים.

⁷ קיים מיתאם גבוה בין שעות עבודה ממושכות לבין הגדרה של עובדים את עצמם כמכורים לעבודתם. כך, למשל, עולה מהסקר החברתי הקנדי לשנת 2005 כי למעלה ממחצית מהמועסקים מעל 60 שעות בשבוע דיווחו שהם מכורים לעבודה.

⁸ גישה עקרונית דומה, המגדירה מכורים לעבודה לפי שעות העבודה, בהינתן הצרכים הכספיים של משק הבית, ננקטה במחקר:

I. Harpaz and R. Snir (2003). "Workaholism: Its Definition and Nature", *Human Relation*, 56(3), 292-320.

⁹ 3.4 אחוזים מהשכירים עובדים לפחות 60 שעות בשבוע בשכר העולה על 40 ש"ח לשעת עבודה (בקרוב יהודים 3.8 אחוזים).

לשעת עבודה (איור ב'-1). יש לציין שלמעלה מ-9 אחוזים מהמשתכרים פחות מ-30 ש"ח לשעת עבודה עובדים 60 שעות ומעלה בשבוע, ממצא העשוי להעיד כי רבים נאלצים לעבוד בפרך כדי להתפרנס.

בקרב המועסקים הנדונים ניתן למצוא שיעור גבוה יחסית של גברים יהודים משכילים בני 35-44¹⁰, הנשואים לבן/בת זוג עובדת (לוח ב'-1)^{11,12}. הם עובדים בממוצע קרוב ל-64 שעות בשבוע, לעומת כ-42 שעות בקרב כלל המשתכרים מעל 30 ש"ח לשעת עבודה. שכרם החודשי הממוצע עומד על כ-15.9 אלפי ש"ח, כשליש יותר משכרם של המשתכרים לקבוצת ההשוואה, אך בשל שעות עבודתם הממושכות שכרם לשעת עבודה דומה – כ-60 ש"ח.

לוח ב'-1: מאפיינים חברתיים-כלכליים של שכירים בני 25-54:

המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה בהשוואה לאחרים, 2006 (אחוזים)

מועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה	משתכרים מעל 30 ש"ח לשעת עבודה	סה"כ	
79	920	1,620	סה"כ (אלפים)
4.9	56.8	100.0	השיעור באוכלוסייה
87.9	55.0	52.4	גברים
			ההתפלגות לפי גיל:
32.8	36.3	41.3	25-34
37.5	33.6	31.4	35-44
29.7	30.1	27.4	45-54
98.2	93.4	88.8	יהודים (ואחרים)
85.3	78.6	72.6	נשואים
73.8	63.9	56.7	מזה: לבן/בת זוג שכיר
			התפלגות ההשכלה:
49.2	52.4	65.8	חסרי תואר אקדמי
26.0	29.4	21.8	בעלי תואר ראשון
24.8	18.2	12.4	בעלי תואר שני ושלישי
(60.0) 63.7	(43.0) 41.5	(43.0) 41.6	ממוצע (חציון) שעות העבודה בשבוע
(49.4) 58.9	(49.8) 61.4	(33.5) 44.5	ממוצע (חציון) השכר לשעת עבודה (ש"ח)
(13.8) 15.9	(8.6) 10.5	(5.8) 7.6	ממוצע (חציון) השכר החודשי (אלפי ש"ח)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הכנסות 2006; עיבודי בנק ישראל.

¹⁰ חלק מהמועסקים בתחילת דרכם בשוק העבודה עשויים לעבוד שעות ממושכות במשך פרק זמן קצר יחסית בגלל דרישות העיסוק (למשל, בעלי מקצועות חופשיים בשלבי ההתמחות כעורכי דין, רואי חשבון ורופאים).

¹¹ צריכת פנאי משותפת בחלקה לבני זוג, ולכן אם אחד מהם עובד שעות ממושכות, השני עשוי להגיב בהגדלת היקף עבודתו.

¹² מאפיינים חברתיים-כלכליים נוספים של המועסקים שעות ממושכות ניתן למצוא אצל: ק' הלוי (2006). מי הם המועסקים העובדים 50 שעות ויותר בשבוע? הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סדרת ניירות עבודה, מסי' 23. מאמידות לוגיסטיות שם עולה כי התכונות התורמות לתעסוקה של 50 שעות ויותר בשבוע דומות לתכונות השכיחות בקרב מועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה, כפי שהן מוצגות כאן.

משלחי היד הבולטים שבהם אוחדים המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה הם מנהלים (18 אחוזים), בעלי משלח יד אקדמי (23), והנדסאים וטכנאים (21) – איור ב'-2. גם שיעורם בקרב בעלי אותם משלחי יד גבוה לעומת קבוצות ההשוואה. כך, למשל, שיעור המנהלים המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה כפול משיעור המנהלים בקרב כלל המשתכרים מעל 30 ש"ח לשעת עבודה. ממצאים דומים נמצאו גם בעולם¹³.

רבים מן המועסקים הנדונים עובדים במינהל הציבורי של המדינה (18 אחוזים) ובענפים המתקדמים – התעשיות המתקדמות ושירותי המחשוב והמו"פ (16 אחוזים) – איור ב'-2, וגם שיעורם בכלל העובדים שם גבוה יחסית.

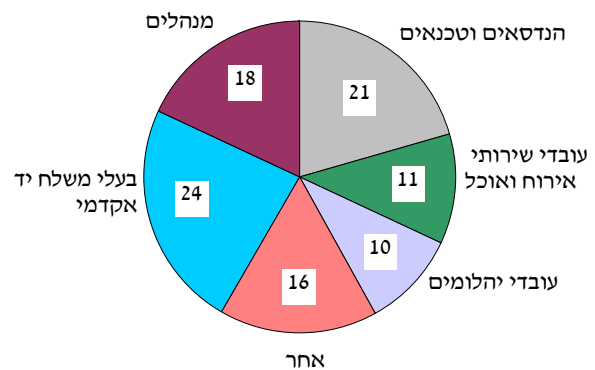
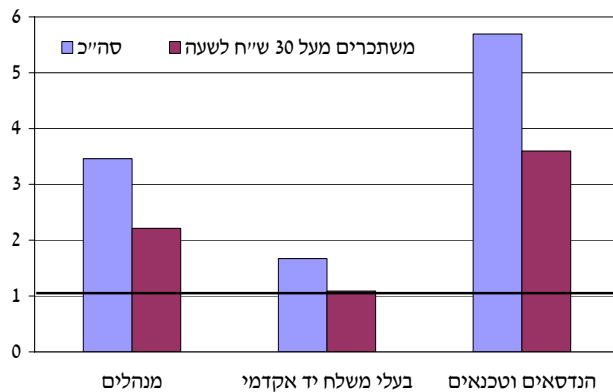
איור ב'-2

משלחי יד וענפי כלכלה של שכירים בני 25-54 המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה, 2006

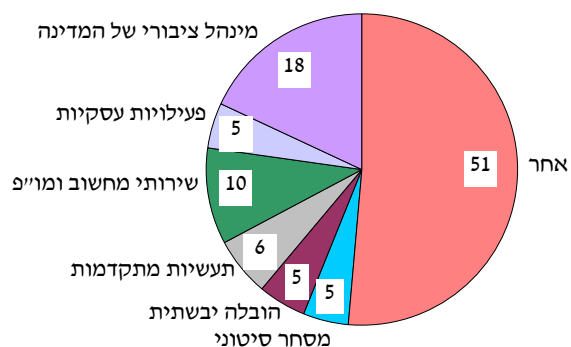
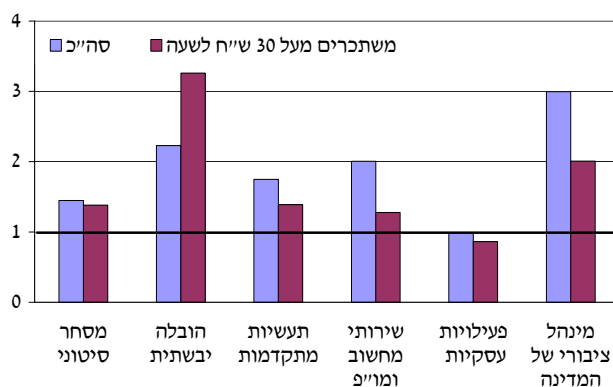
שיעור סגולי במשלחי יד/ענפי כלכלה נבחרים
לעומת קבוצות השוואה

התפלגות (אחוזים)

א. משלחי יד



ב. ענפי כלכלה



המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הכנסות 2006; עיבודי בנק ישראל.

כדי לבחון את העמדות של מועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה ביחס למקום עבודתם ואת ההשלכות שיש לשעות עבודה ממושכות על קשרי הגומלין בין עבודה לבית, נעשה שימוש

¹³ C. Fagan (2004). "Gender and Working Time in Industrialized Countries", In: J.C. Messenger (ed.), *Working Time and Workers' Preferences in Industrialized Countries*, ILO.

בסקרים החברתיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנים 2003 ו-2005, שבהם הופיעו שאלות רלוונטיות (לוח ב'-2).

שביעות הרצון מהעבודה של המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה דומה לזו של כלל המשתכרים 30 ש"ח ומעלה לשעת עבודה, ושביעות רצונם מהכנסתם מעבודה גבוהה יותר – תוצאה לא מפתיעה, שכן הכנסתם החודשית גבוהה הרבה יותר. החשיבות של סביבת עבודה "ללא יותר מדי לחץ" ושל שעות עבודה נוחות בקרב המועסקים הנדונים נמוכה יותר מאשר בקבוצת ההשוואה, אבל הם מדווחים על קושי רב יותר לעמוד בעומס העבודה¹⁴.
אשר לתחלופה בין העבודה לבית – המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה מוותרים פחות על שעות עבודה בגלל מחויבות משפחתית, מתקשים יותר לעשות עבודות בית ומוותרים יותר על יציאה לחופשה; זאת בהתאם לממצאים מוכרים בספרות, המראים כי בעיניהם המשפחה פחות מרכזית בחיים.

לוח ב'-2: עמדות ביחס לעבודה – מועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה בהשוואה לאחרים, שכירים יהודים בני 25-54 בשנת 2005¹ (אחוזים)

מועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה	משתכרים מעל 30 ש"ח לשעת עבודה	סה"כ	
89	88	83	שביעות רצון מהעבודה
71	62	50	שביעות רצון מההכנסה מעבודה
77	75	71	חשיבות הגורמים ליציאה לעבודה: פיתוח קריירה
67	68	66	הנאה מהעבודה
64	69	72	חשיבות סביבת העבודה: עבודה ללא יותר מדי לחץ
73	84	88	שעות עבודה נוחות
41	25	25	קושי לעמוד בעומס העבודה (2003)
			תחלופה בין עבודה לבית (2003):
10	17	16	פחות שעות עבודה בגלל מחויבות משפחתית
54	35	35	קושי לעשות עבודות בית בגלל מחויבות לעבודה
69	41	39	ויתור על יציאה לחופשה בגלל מחויבות לעבודה
79	77	76	יעבדו גם כאשר יכלו להרשות לעצמם מבחינה כלכלית לא לעבוד כלל
91	91	86	שביעות רצון מהחיים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרים חברתיים 2003 ו-2005; עיבודי בנק ישראל.
(1) אלא אם כן צוין שמדובר בנתוני 2003.

¹⁴ הממצא שלפיו שעות עבודה נוחות חשובות למועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה הרבה פחות מאשר לאחרים עשוי אמנם להעיד על העדפה נמוכה לפנאי, אבל הוא עומד בסתירה לממצאים ב-The 1998 Employment Options Survey, שמהם עולה כי ארבע חמישיות מהמועסקים 50 שעות ומעלה בשבוע היו מעדיפים להפחית את שעות עבודתם (למעלה ממחצית – ב-15 שעות ויותר).

מעניין שלא נמצא הבדל בולט בין המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה לבין האחרים שיעור המשיבים שיעבדו גם כאשר יוכלו להרשות לעצמם מבחינה כלכלית לא לעבוד כלל – וזאת בניגוד לתפיסה רווחת שאצל הראשונים שיעור המאמינים בערך העבודה (work ethic) גבוה יותר. בסיכומי של דבר, אצל המועסקים שעות ממושכות בשכר גבוה שביעות הרצון מהחיים אינה שונה מזו של המשתכרים 30 ש"ח ויותר לשעת עבודה. ואולם, נמצא כי המועסקים שעות ממושכות היו מעדיפים לעבוד פחות¹⁵.

השוואה בין-לאומית של תופעת ההתמכרות לעבודה נתקלת בקשיים בגלל הגדרה לא חד-משמעית של התופעה ומחסור בביסוי נתונים בני-השוואה. Snir and Harpaz (2006)¹⁶ הראו – בהתבסס על סקר בין-לאומי של משמעות העבודה (Meaning of Work) שנערך בתחילת שנות השמונים – כי שכיחות ההתמכרות לעבודה לפי מדינה, היא בסדר יורד: יפן, בלגיה, ארה"ב, ישראל והולנד. ואולם, במהלך שני העשורים האחרונים נרשמה ירידה במספר שעות העבודה ביפן, וכן במערב אירופה – שם היא נבלמה החל בשלהי שנות התשעים, בין השאר בגלל היחלשות האיגודים המקצועיים והגמשת שוק העבודה (למשל הקלות ניכרות בחוק Aubry בצרפת, שנחקק בשלהי שנות התשעים, והקטין את מספר שעות העבודה השבועיות התקניות מ-39 ל-35). מפרסום של ארגון העבודה הבין-לאומי¹⁷ עולה כי שיעור השכירים המועסקים 60 שעות ויותר בשבוע בישראל עולה על השיעור במרבית מדינות OECD – אצל גברים ונשים כאחד – ורק בדרום קוריאה, ביפן, במקסיקו (ובארה"ב בקרב נשים) הוא גבוה יותר (איור ב'-3). במדינות שבהן שיעור גבוה יחסית מהמועסקים עובדים שעות רבות ההסדרה של שוק העבודה בדרך כלל מועטה, וגם רמת ההתאגדות נמוכה.

¹⁵ נ' זוסמן וד' רומנוב (2005). "אושר העממים: שביעות רצונם של ישראלים מחייהם", סקר בנק ישראל, מס' 77, עמ' 105-137.

¹⁶ R. Snir and I. Harpaz (2006). "The Workaholism Phenomenon: a Cross-National Perspective", *Career Development International*, 11(5), 374-393.

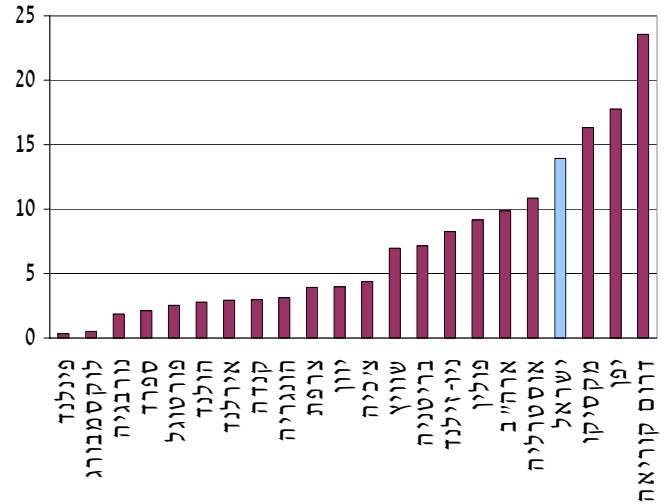
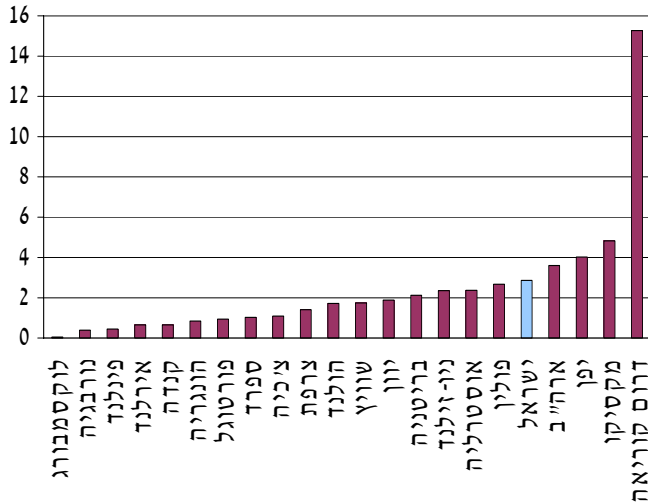
¹⁷ S. Lee, D. McCann and J.C. Messenger (2007). *Working Time Around the World – Trends in Working Hours, Laws and Policies in a Global Comparative Perspective*, ILO and Routledge, London and New York.

איור ב'-3

שיעור השכירים¹ המועסקים 60 שעות בשבוע ומעלה לפי מגדר:
ישראל בהשוואה למדינות OECD², 2004³ (אחוזים)

ב. נשים

א. גברים



המקור: Lee, McCann and Messenger (2007) ועיבודי בנק ישראל.

(1) ברוב המדינות מדובר בבני 25 ומעלה. בהולנד ביפן, בלוקסמבורג, בניו-זילנד, בפולין, בפורטוגל ובקנדה – בבני 15 ומעלה; בארזה"ב ובנורבגיה – בבני 16 ומעלה.

(2) על חלק ממדינות ה-OECD אין נתונים זמינים.

(3) הנתון של בריטניה נכון ל-2003, ושל יוון – ל-2005.